

Waldemar Żebrowski

Przedmiot i metody badań politologicznych

Z odrębną dziedziną naukową mamy do czynienia wtedy, kiedy potrafi się wskazać obiekty (w założeniu mające jakieś cechy), procesy, zjawiska, właściwości i relacje zachodzące między nimi, które ona naukowo – stosując właściwą metodologię – rozstrzyga. W ogólnym ujęciu, przedmiotem badań w naukach społecznych są ludzie, ich przeżycia, zachowania, działania i wytwory. A zatem przedmioty, którymi zajmują się nauki społeczne ulegają ciągłym przeobrażeniom, zmieniają się w czasie i przestrzeni, są dynamiczne. Ten sam przedmiot badany po pewnym czasie może mieć (i ma) zupełnie inne właściwości niż ustalono uprzednio. Oznacza to, że możliwości badawcze w naukach społecznych są nie tylko ogromne, ale wręcz nieograniczone. Ponadto „dziedzina badań bywa w tych naukach wyodrębniana historycznie i bywa wyodrębniana typologicznie. Zadania opisu konkretnych społeczeństw współwystępują w naukach społecznych z zadaniami ustalania ogólnych prawidłowości”¹. Trzeba też pamiętać, że nauki społeczne często wykraczają poza doświadczenie, poza to co jest możliwe do bezpośredniego obserwowania i w ten sposób jeszcze bardziej poszerzają swój przedmiot badań. Polega to np. na badaniu i analizowaniu świata psychiki (psychoanaliza).

1. Przedmiot badań politologii

Jedną z dyscyplin naukowych sytuowanych w obszarze nauk społecznych jest politologia², zajmująca się badaniem polityki, czyli tego wszystkiego co jest związane ze zdobywaniem i wykonywaniem władzy w układach wewnątrzpaństwowych i między-

¹ J. Karpiński, *Wprowadzenie do metodologii nauk społecznych*, Warszawa 2006, s. 92.

² Do dyscyplin nauk społecznych – oprócz politologii – zalicza się obecnie m.in. socjologię, psychologię, pedagogikę, ekonomię, prawo oraz nauki o bezpieczeństwie, obronności i mediach (zob. Rozporządzenie ministra nauki i szkolnictwa wyższego z dnia 8 sierpnia 2011 r. w sprawie obszarów wiedzy, dziedzin nauki i sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych – Dz.U. 2011, nr 179, poz. 1065).

narodowych oraz realizacją stawianych celów i wartości. Jej zadaniem jest „w drodze rzetelnej analizy, uwzględniającej prawidłowe zastosowanie metodologii badawczej, ustalenie występujących prawidłowości i swoistości zjawisk i procesów politycznych, określanie źródeł sprzeczności i możliwości występowania konfliktów społecznych, przyczyn takiego, a nie innego kształtowania zjawisk i procesów oraz ustalanie przewidywań na przyszłość”³.

Politologia dostarcza zatem obszernej wiedzy wyjaśniającej i umożliwiającej rozumienie zachodzących w przestrzeni politycznej zjawisk i procesów. „Systematyczne porządkowanie danych empirycznych, w powiązaniu z tworzeniem perspektyw poznawczych i teorii, które służą do objaśniania tych danych”⁴ można uznać za istotę politologii.

Przedmiot badań politologii jawi się w związku z tym jako bardzo szeroki. Choć wielu badaczy twierdzi, że niezaangażowana politologia nie istnieje⁵, obowiązkiem politologa-badacza pozostaje zmierzanie do obiektywnego rozpoznawania różnych aspektów polityki, rzetelnego opisu i wyjaśniania rzeczywistości społeczno-politycznej. Uwolnienie się prowadzących badania od sympatii czy uprzedzeń musi być uznany przez nich standardem.

Powiedziano już, że przedmiotem badań politologii jako dyscypliny naukowej jest polityka. Jest to jednak ujęcie ogólne, które rodzić może niedosyt i wymusza wskazanie konkretnych pól poznawczego zainteresowania.

System polityczny

Politolog może badać przede wszystkim systemy polityczne (jedna z podstawowych kategorii politologicznych) różnych państw świata, a więc całe przestrzenie, w których toczy się życie polityczne społeczeństw. Pokazuje się tu warunki, w jakich powstawał określony system polityczny oraz czynniki, jakie go stabilizowały lub doprowadziły do jego upadku i zmiany. Określa się jego prawną konstrukcję w zderzeniu z rzeczywistością. Określa się fazy rozwojowe, ukazuje aktualny stan systemu politycznego i kierunki jego ewolucji w ramach badanego państwa. Dużą wartość mają ujęcia komparatystyczne, które pozwalają na wskazanie podobieństw i różnic między systemami. Badaniom poddawać można kraje o skonsolidowanej demokracji, nieskonsolidowanej demokracji, w których trwa demokratyzacja, zaliczane do „szarej strefy”, autorytarne i totalitarne. Badając systemy demokratyczne, stosując różne kry-

³ A. Chodubski, *Wstęp do badań politologicznych*, Gdańsk 2004, s. 31.

⁴ B. Krauz-Mozer, *Politologia z punktu widzenia metodologii sensu largo*, [w:] *Teoretyczne i metodologiczne wyzwania badań politologicznych w Polsce*, red. A. Antoszewski i in., Lublin 2009, s. 12.

⁵ Zob. Z. Bauman, *Płynna nowoczesność*, Kraków 2006, s. 332–334.

teria i wykorzystując stan teorii ustala się ich typy⁶, charakterystyczne cechy i właściwości, a także wskazuje na czynniki je różnicujące.

Badać można całe systemy polityczne, ale też ich pierwotne i wtórne elementy. Zatem zachowania jednostek ludzkich oraz grup społecznych i ich wpływ na życie polityczne; organy władzy (naczelne, regionalne i lokalne); partie polityczne i systemy partyjne; grupy interesu; nowe ruchy społeczne. Badać można też jedynie jakiś mały fragment systemu politycznego, np. sposób wyboru przedstawicieli czy konkretną decyzję polityczną. Ważne dla systemu politycznego są też normy prawne – z konstytucją na czele – i pozaprawne, które regulują działania zachodzące w jego obrębie, jak i w przypadku kontaktów zewnętrznych. To wszystko stwarza duże możliwości badawcze.

Ponadto badania mogą też dotyczyć komunikacji politycznej, którą rozumie się jako łączność informacyjną zachodzącą pomiędzy podmiotami polityki, czyli uczestnikami życia politycznego. Dominująca rola przypada tu rządzącym, którzy zyskują większy wpływ na obieg informacji w systemie politycznym. Współcześnie najczęściej porozumiewają się z rządzonymi za pomocą instrumentów pośredniczących w postaci prasy, radia, telewizji i Internetu. Są to środki masowego przekazu, nazywane w skrócie mediami. Problemami wartymi politologicznego rozpoznania mogą być tu np. złożone kwestie związane z funkcjonowaniem komunikacji politycznej w różnych systemach politycznych – demokratycznych i niedemokratycznych.

Badania nad systemami politycznymi wymagają zatem uwzględnienia przynajmniej czterech płaszczyzn – instytucjonalnej, komunikacyjnej, funkcjonalnej i normatywnej – które w praktyce politycznej zachodzą na siebie. Podejście instytucjonalne polega na prezentacji instytucji wchodzących w skład systemu politycznego, a więc organów władzy, partii politycznych, grup interesu i ruchów społecznych. Podejście komunikacyjne polega na skupieniu się na związkach i obiegu informacji między nimi. Z kolei podejście funkcjonalne wymaga uwzględnienia wszelkich działań zachodzących w obrębie całego systemu politycznego, do których uczestnicy są motywowani impulsami płynącymi z jego otoczenia, przetwarzanymi następnie w decyzje polityczne. Zaś rozważania prowadzone na płaszczyźnie normatywnej główną uwagę koncentrują na normach prawnych i pozaprawnych regulujących stosunki społeczno-polityczne.

Systemy polityczne można też (i trzeba) badać w ujęciu historycznym. Dostarczana w ten sposób ogólna wiedza o procesie dziejowym państw, ewolucji ich instytucji politycznych i form rządów pozwala lepiej rozumieć toczące się współcześnie życie polityczne.

⁶ Prezydencki, parlamentarno-gabinetowy, gabinetowo-parlamentarny, mieszany, parlamentarno-komitetowy.

Spółeczeństwo obywatelskie

Politolog swe zainteresowanie poznawcze może też kierować w stronę społeczeństwa obywatelskiego⁷. Jego istota tkwiła w równouprawnieniu i wolności jednostek oraz ich samoświadomości. Społeczeństwo obywatelskie ma podstawy w rodzinie, której człowiek zawdzięcza przysposobienie do życia w szerszej zbiorowości. Ingerencja władzy politycznej i jej wpływ na życie jednostek zostaje tutaj ograniczony do stopnia jedynie niezbędnego. Obywatele oprócz tego, że korzystają z przyznanych im praw i biorą udział w akcjach organizowanych przez władze (np. wybory), mogą wychodzić dalej i kształtować otaczającą rzeczywistość. Obywatele nie liczą zatem tylko na istniejące instytucje, ale sami, w swobodny sposób, zgodnie z własnymi potrzebami, organizują i aktywizują się w obszarze gospodarczym, społecznym i kulturalnym. Powstaje w ten sposób – w oparciu o prawne gwarancje – wiele związków, stowarzyszeń, fundacji, organizacji spółdzielczych i samopomocowych, zakładów, przedsiębiorstw, spółek, szkół, mediów, klubów, bractw, różnego rodzaju wspólnot i inicjatyw kulturalnych wyrażających interesy obywateli i konkurujących ze sobą, ale też dążących do współpracy. Wzmacniany jest w ten sposób wpływ instytucji tworzących społeczeństwo obywatelskie na życie wspólnoty i osiągnięcie harmonii społecznej. Przynależność do tych zróżnicowanych tworów wynika z dobrowolnego wyboru, a jednostka może zaznaczać swą aktywność w ich dowolnej liczbie, może pełnić wiele ról. Wytwarza się więc poziom życia społecznego, które trwa, doskonali się i rozwija równoległe do instytucji państwa, wchodząc z nimi w różnorodne relacje i wnikając w nie głęboko. Członkowie społeczeństwa obywatelskiego są podmiotami (obywatelami) „autonomicznymi wobec władzy politycznej, czyli w pewnej sferze samostanowiącymi o sobie”⁸. Uzupełniają jej działania, wykonują zadania, na których często lepiej się znają lub którymi władza polityczna się nie zajmuje. Instytucje społeczeństwa obywatelskiego swą aktywność sytuują zatem w obszarze między jednostką a państwem.

W społeczeństwie obywatelskim jednostka realizuje i zaspokaja własne interesy oraz rozwija i doskonali swą osobowość. Jednocześnie widzi i rozumie zarówno potrzebę działania zespołowego, jak i solidarności społecznej. Powstaje w ten sposób spójna koncepcja wspólnoty. Stosunki między ludźmi kształtują i doskonalą się w sposób naturalny, spontaniczny, bez nakazu i nadzoru państwa. Wyłania się nowy porządek społeczny, rodzą się sieci międzyludzkich powiązań, normy wzajemności i zaufania, godne naśladowania postawy, wzorce postępowania, trwałe wartości obywatelskie. W oparciu o ten kapitał społeczny dokonuje się ciągły proces kształcenia nowych obywateli, jest on stymulatorem rozwoju. Możliwości badawcze – jak widać – są tutaj

⁷ Nazywanego też społeczeństwem cywilnym.

⁸ *Podstawowe kategorie polityki*, red. S. Opara i in., Olsztyn (b. r. w.), s. 247.

ogromne. Istotne są w tym przypadku badania nad działaniami społeczeństw obywatelskich w różnych państwach, ujęcia komparatystyczne, ale też rozpoznawanie czy w konkretnym przypadku społeczeństwo obywatelskie było/jest przyczyną czy konsekwencją demokracji.

Spółeczeństwo obywatelskie przygotowuje człowieka do świadomego udziału w życiu politycznym, sprzyja sprawności zarządzania i gospodarowania. Między innymi dlatego badania nad społeczeństwem obywatelskim są ważne i coraz częściej przez politologów podejmowane.

Kultura polityczna obywateli

Powodzenie projektu społeczeństwa obywatelskiego i zakres wpływu jego instytucji na życie wspólnoty zależy w dużym stopniu od kultury politycznej obywateli. Dlatego też politolodzy – coraz częściej – swe poznawcze zainteresowania sytuują w tym polu badawczym. Możliwości rzeczywiście są tu znaczne. Przekonania polityczne, światopogląd i normy postępowania najbardziej rzutują na kulturę polityczną i rodzą się, kształtują wraz z rozwojem osobowości człowieka. Jest to proces wieloetapowy, w którym bierze udział cały szereg instytucji socjalizacji. Począwszy od rodziny, która wyposaża w podstawowe wartości i dostarczyła pierwszych informacji o życiu politycznym wspólnoty. Poprzez szkoły wszystkich stopni, gdzie młody człowiek dowiaduje się z czasem o naukowym rozpoznaniu systemu politycznego, którego jest elementem, i zasad jego działania; formułuje pierwsze opinie polityczne, uczy się oceniać zachodzące procesy zarówno w wymiarze lokalnym, jak i globalnym. Duży wpływ na rozwój osobowości człowieka wywiera praca i związki zawodowe, gdzie następuje zderzenie zdobytej wiedzy z rzeczywistością. Coraz częściej dochodzi do wyrażania opinii – np. w sprawie rynku, bezrobocia, polityki podatkowej czy społecznej – zgodnie ze swoimi poglądami, przekonaniem politycznymi, które jednocześnie systematyzują się i ugruntowują. Także grupy środowiskowe, w których przebywa jednostka, odgrywają istotną rolę w tym procesie. Przedmiot dyskusji i opinii staje się bowiem jeszcze szerszy i obejmuje coraz więcej spraw publicznych. W nowoczesnym społeczeństwie, gdzie kluczowy staje się dostęp do informacji, coraz większy wpływ na osobowość człowieka wywierają konkurencyjne środki masowego przekazu, skąd nieustannie (24 godziny na dobę) płyną różnorodne sprawozdania, sądy i opinie o rzeczywistości politycznej, instytucjach politycznych, kandydatach na stanowiska publiczne, ich programach itp. Nikt nie pozostaje im obojętny, obywatel dowiaduje się co dzieje się na świecie, w jego kraju, u sąsiadów. Widać tutaj edukacyjną rolę mediów, ale obywatel – wykorzystując swoje, kształtowane do tej pory, poglądy i przekonania polityczne – jedne informacje uznaje za prawdziwe i je przyjmuje, inne za mniej wiarygodne i je odrzuca, a jeszcze inne za nieprawdopodobne, które powstały w wyniku jakiejś manipulacji. Podobnie edukują partie polityczne,

które w warunkach pluralizmu rywalizując ze sobą i prowadząc różne kampanie oddziałują na poglądy ludzi. Działacze partyjni wyjaśniają meandry polityki, komentują wydarzenia, prezentują programy, są w kontakcie z wyborcami, rozmawiają z nimi, przekonują i zabiegają o ich głosy. Dodatkowo, oprócz poparcia i sympatyżowania, jednostki identyfikujące się z programem i liderami jakiejś partii politycznej mogą zasilić jej szeregi i z czasem otrzymać jakąś polityczną rolę do wykonania. Dodajmy jeszcze, że tworzeniu ludzkich przekonań, postaw oraz norm postępowania sprzyja też religia. Wyznawana wiara pozwala jedne projekty i programy polityczne akceptować, inne odrzucać jako niezgodne z prawem naturalnym. W procesie kształtowania postaw politycznych nie można pominąć też roli parlamentu i samorządu terytorialnego – które dostarczają potrzebnej informacji politycznej, wzorców zachowań, pokazują jak prowadzić dialog i rozwiązywać spory – oraz liderów opinii publicznej – czyli jednostek cieszących się powszechnym szacunkiem i uznaniem, jednocześnie wyróżniających się zwiększonym zasobem wiedzy o otaczającej rzeczywistości.

Istotne z politologicznego punktu widzenia jest badanie problemu kultury politycznej w kontekście różnych systemów politycznych – zarówno demokratycznych, jak i niedemokratycznych – i określanie jej stanu, typu oraz szukanie najbardziej pożądanego – w konkretnym przypadku – kierunków jej ewolucji. Pamiętać bowiem trzeba, że zarówno instytucje państwa, jak i instytucje społeczeństwa obywatelskiego działają najsprawniej w warunkach wysokiej kultury politycznej obywateli, którzy świadomie biorą udział w życiu politycznym.

Biografistyka polityczna

Z uwagi na rolę jaką w życiu politycznym odgrywały i odgrywają wybitne jednostki, w szeroko pojętym obszarze badawczym politologii można wyodrębnić pole – biografistyka polityczna. Przedmiotem zainteresowań poznawczych są tu elity polityczne. Naukowe ukazywanie biografii polityków jest tak samo ważne, jak rozpoznawanie instytucji, procesów i zjawisk politycznych.

Analizuje się tu podstawy przywództwa politycznego, zachowania i formy aktywności przywódców i innych znanych polityków, mechanizmy myślenia politycznego, sposoby podejmowania decyzji. Bierze się pod uwagę postawy i wyznawane wartości i ich wpływ na konkretne działania polityczne, określa się skutki tych działań. Badaniom poddaje się elity występujące zarówno w państwach demokratycznych, jak i niedemokratycznych. Rozpoznanie może dotyczyć polityków różnych szczebli – państwowego, regionalnego i lokalnego. W badaniach uwzględnić trzeba też działaczy ponadnarodowych.

„Do biografistyki politycznej zalicza się też dzienniki, pamiętniki i wspomnienia osobistości życia publicznego, w tym przede wszystkim politycznego (...). Literatura

ta stanowi istotne źródło do analiz naukowych, wymaga jednak w korzystaniu zachowania dużego krytycyzmu poznawczego⁹⁹.

Badania biografii polityków mogą być prowadzone zarówno w ujęciu historycznym, jak i teraźniejszym.

Polityka społeczna

Polityka społeczna jest obecnie ważną częścią polityki państwa, właściwie zorganizowana neutralizuje niepożądane zjawiska społeczne. Prowadzone tu badania mogą dotyczyć genezy polityki społecznej, wiążącej się – jak wiadomo – z organizowaniem przez kościoły i gminy pomocy na rzecz osób ubogich i bezdomnych; ewolucji polityki społecznej zarówno w wymiarze lokalnym i regionalnym, jak też globalnym; także jej wpływu na losy wspólnot i rozwój państw. Cenne dla politologii są badania celów, wartości, idei i roli polityki społecznej w systemach niedemokratycznych i demokratycznych. Ukazuje się zarówno cele ogólne (postęp społeczny), jak i szczegółowe (np. warunki pracy, byt ludności, kapitał ludzki, ochrona najsłabszych, zabezpieczenia przed utratą pracy). Określa się jakie wartości (praca, sprawiedliwość, wolność, solidarność, równość, godność, partnerstwo itp.) i idee (orientacja liberalna, koncepcja państwa opiekuńczego) towarzyszyły kształtowaniu polityki społecznej państwa. Wskazuje się też na relacje pomiędzy zmianami lokalnymi, regionalnymi i globalnymi oraz wzrastającą współzależność narodów i państw w zakresie ich polityk społecznych.

Poznawcze zainteresowanie politolog może kierować w stronę – mieszczących się w obrębie polityki społecznej – polityk szczegółowych: prognozowania społecznego, ludnościowej i rodzinnej, ochrony pracy, ochrony zdrowia, zatrudnienia, wyżywienia, kształcenia, kulturalnej, zabezpieczenia społecznego, organizowania wypoczynku i turystyki, walki z patologiami społecznymi.

Polityka gospodarcza

W tym zakresie politolog rozpoznaje różne systemy polityki gospodarczej: protekcjonizm (merkantylizm), protekcjonizm wychowawczy, liberalizm ekonomiczny, leseferyzm, społeczną gospodarkę rynkową, interwencjonizm państwowy, neoliberalizm, monetaryzm, nowy konserwatyzm, nową ekonomię. Ukazuje wpływ przemian politycznych na gospodarkę; oddziaływanie na nią władz państwowych, regionalnych i lokalnych; zachowania uczestników procesu gospodarczego i ich relacje z całym systemem gospodarczym i systemem politycznym.

⁹⁹ A. Chodubski, *Biografistyka polityczna*, [w:] *Encyklopedia politologii*, red. M. Żmigrodzki, t. 1: *Teoria polityki*, red. W. Sokół, M. Żmigrodzki, Kraków 1999, s. 44.

Istotne politologicznie są badania nad celami polityki gospodarczej w systemach demokratycznych i niedemokratycznych oraz odniesienie ich do społeczeństw tych państw. Innym wyzwaniem badawczym jest ukazywanie obecności problematyki gospodarczej – podobnie zresztą jak i polityki społecznej – w programach politycznych i apelach wyborczych partii politycznych oraz zakresu ich realizacji po dojściu do władzy. Przedmiotem naukowego rozpoznania w ramach tego pola badawczego są też procedury uchwalania programów i planów gospodarczych, instytucje odpowiedzialne za ich wykonanie, a także instrumenty realizacji polityki gospodarczej (decyzje, akty normatywne, parametry regulacyjne, prognozy).

Polityka bezpieczeństwa

Polityka bezpieczeństwa zawsze była ważna dla państw i ich obywateli. Przesądzała o nastrojach, stylu życia społeczeństwa, angażowaniu się jednostek w różne przedsięwzięcia, w tym polityczne. Można powiedzieć, że współcześnie – w XXI w. – kwestia potrzeby bezpieczeństwa człowieka narasta i znowu wysuwa się na pierwszy plan. Tym bardziej, że przybywa – często trudnych do przewidzenia – napięć. Ogromny skok cywilizacyjny, obok rozwoju człowieka, ujawnił liczne nowe zagrożenia, jak choćby dehumanizację stosunków międzyludzkich, degradację środowiska naturalnego, słabnące więzi społeczne, wykluczenie społeczne, radykalizm postaw, agresję, terroryzm. Wytwarza się w ten sposób we wspólnotach coraz powszechniejsza atmosfera lęku i strachu. Starają się temu zaradzić rządzący i zagwarantować ludziom bezpieczeństwo wewnętrzne (stabilność egzystencji) i zewnętrzne (brak zagrożenia ze strony innych państw). To trudne zadanie, oprócz władz i instytucji państwowych, jest również realizowane przez organizacje międzynarodowe. W związku z tym polityka bezpieczeństwa jest ważnym problemem badawczym, którym powinna zajmować się również współczesna politologia. Wyzwaniem badawczym dla politologa może być np. kwestia przygotowania organów władzy, jak też społeczeństwa do przeciwstawienia się zagrożeniom; kształtowanie polityki w zakresie bezpieczeństwa; tworzenie i działanie instytucji bezpieczeństwa; stan bezpieczeństwa czy normy regulujące i wyznaczające postawy obywateli w tym zakresie. Nie można też pominąć obecności problematyki bezpieczeństwa w pracach samorządu terytorialnego.

Badania nad bezpieczeństwem prowadzone są przez różne dyscypliny naukowe, ich wyniki należy sumować i wykorzystywać w celu zapewnienia życia człowieka w warunkach przestrzegania podstawowych wartości.

Polityka zagraniczna

Na bezpieczeństwo narodów i państw duży wpływ wywiera prowadzona polityka zagraniczna. Problematyka związana z działaniami władz państwowych (przede wszystkim wykonawczej i ustawodawczej) i organizacji pozarządowych w układach ze-

wewnętrznych, które ukierunkowane są na realizację żywotnych interesów i celów państwa, jest kolejnym polem badawczym politologii. Analizuje się tu zatem podmioty prowadzące politykę zagraniczną państwa, ale także jej wyznaczniki wewnętrzne (stan gospodarki, siłę militarną, poziom rozwoju naukowo-technicznego, warunki demograficzne, terytorium, kulturę, tradycję, znajomość problematyki międzynarodowej pośród rządzących itp.) i zewnętrzne (m.in. sojusze międzynarodowe i ich siłę, zobowiązania i autorytet państwa), które wyznaczają miejsce i rolę państwa w stosunkach międzynarodowych. Rozpoznaje się funkcje i cele polityki zagranicznej oraz zróżnicowane środki, jakich może użyć państwo podczas ich realizacji.

Polityka zagraniczna państwa jest tylko częścią złożonego systemu stosunków międzynarodowych, które charakteryzują się znaczną dynamiką. Badaniom politologicznym poddawane mogą być dodatkowo kwestie organizacji międzynarodowych, struktur ponadnarodowych w rodzaju Unii Europejskiej, wielkich międzynarodowych koncernów, międzynarodowych grup terrorystycznych i prawa międzynarodowego. Ważkie naukowo są tu podejmowane próby określania przyszłości stosunków międzynarodowych.

Problemy globalne

Przemiany globalne – postrzegane jako najważniejsze zjawisko we współczesnych dziejach ludzkości, które oznacza współzależność w skali globu – są kolejnym polem badawczym politologii. Ludzie żyją i działają już nie tylko w grupach lokalnych (państwo, region, kontynent), ale ich los coraz bardziej zależy od układów ogólnosiwiatowych.

Podejmując badania z tego zakresu politolog zwraca uwagę na fazy i cechy globalizacji oraz jej podmioty. Ustala relacje pomiędzy globalizacją a regionalizacją, globalizacją a demokracją i systemami niedemokratycznymi. Podnosi kwestię globalnych zagrożeń i analizuje pod kątem znaczenia dla całej ludzkości. Na czoło wysuwane są tu przez badaczy problemy oddziaływania głównych cywilizacji na ład światowy, wyżywienia ludzi na Ziemi, zasobów surowcowych i energetycznych, ochrony środowiska naturalnego człowieka, zagrożenia militarnego, nierównomiernego rozwoju państw, biedy i wykluczenia społecznego, ubożenia kultury i zaniku kulturowej tożsamości, przestrzegania praw człowieka. Czynione są też próby prognozowania kierunków ewolucji i skutków przemian globalnych.

Badania te są ważne, choćby z tego względu, że wciąż obserwuje się duży deficyt wiedzy o globalizacji.

Myśl polityczna

Myślenie to „aktywny proces poznawczy odzwierciedlający ogólne cechy i stosunki między różnymi elementami rzeczywistości, zmierzający do rozwiązania określonych

problemów”¹⁰. Kiedy w toku rozpoznawania zadań wytwarza się nowe informacje, pojęcia, sądy, poglądy i rozwiązania użyteczne społecznie – mamy do czynienia z myśleniem twórczym. Interesującą nas myśl polityczną należy wiązać z aktywnością intelektualną badaczy koncentrowaną w obszarze polityki. Myśl polityczna jest, w związku z tym, dorobkiem naukowym wytworzonym przez myślicieli politycznych na przestrzeni dziejów i wciąż wytwarzanym. Można ją zatem badać zarówno w ujęciu historycznym, jak też współczesnym.

Przedmiotem zainteresowań badawczych politologów są tu myśliciele polityczni oraz idee i wyobrażenia przez nich wytworzone, które dotyczyły człowieka, przeobrażeń społecznych, praworządności, władzy i wielokrotnie wpływały na nieustannie toczące się życie polityczne, przyczyniały się do reorganizacji i reformowania państw. Wieloaspektowa analiza ich tekstów i dzieł politycznych, bezstronne wyjaśnianie zajmowanych stanowisk i odkrywanie różnorodności, wieloznaczności, wyprowadzanie wniosków, formułowanie uogólnień – wciąż pozostaje ważnym zadaniem naukowym. Jednocześnie gromadzi się w ten sposób i stale powiększa wiedzę w zakresie myśli politycznej. Badaniom poddaje się też wkład myślicieli politycznych w rozwój nauki o polityce.

Wszyscy myśliciele polityczni, w jakimś stopniu, wpłynęli na kształt teraźniejszości. Wiedza jaka stała się ich udziałem – dotycząca działań z przeszłości – pozwala lepiej rozumieć współczesną i przyszłą politykę. Rozwinięte typy myśli politycznej tworzą ideologie polityczne (np. anarchizm, ekologizm, faszyzm, feminizm, fundamentalizm religijny, konserwatyzm, liberalizm, nacjonalizm, socjalizm), które towarzyszyły rozwojowi społeczno-politycznemu i stały się przyczyną wielu zmian. „Badać *ideologie*, to zajmować się zarazem analizą treści myśli politycznej, interesować się ideami, doktrynami i teoriami, które rozwijały się dzięki i w ramach rozmaitych tradycji ideologicznych”¹¹. Ostatnio na znaczeniu zyskują badania dotyczące wpływu na ideologie procesu globalizacji. Wielu twierdzi, że oddziaływanie na życie jednostek wydarzeń i decyzji podejmowanych „gdzieś daleko” nie sprzyja ideologiom.

Teorie polityki

Narodzin teorii politycznych, wyjaśniających fakty w zwięzły sposób, poszukiwać trzeba w antycznej Grecji. Stąd właśnie wywodzi się wiele pojęć i uogólnień dotyczących teraźniejszej polityki. Teorie polityczne są swoistymi propozycjami związanymi z wykryciem nowych i zarazem istotnych relacji pomiędzy zjawiskami i procesami politycznymi. „Oferują usystematyzowane wyjaśnienie pewnego zbioru danych em-

¹⁰ *Encyklopedia popularna PWN*, t. 6, red. R.J. Burek, Warszawa 1998, s. 237, pod hasłem „myślenie”.

¹¹ A. Heywood, *Ideologie polityczne. Wprowadzenie*, Warszawa 2007, s. 19.

pirycznych”¹². Wyrazy, zdania, zespoły zdań prawdziwych o rzeczywistości, zasady, prawa, hipotezy powiązane w logicznie uporządkowaną i spójną całość umożliwiają tworzenie teorii naukowych, które są potwierdzeniem obecności i trwałości w nauce.

Trudno sobie wyobrazić prowadzenie badań politologicznych bez znajomości stosownych teorii. Przyjęte stanowisko teoretyczne wpływa na prezentację rzeczywistości politycznej, jest obecne zarówno podczas analizy, wiąże ją, jak też umożliwia wyjaśnianie i prognozowanie. Dla analityka teoria jest więc swego rodzaju drogowskazem. Konkurencyjne stanowiska teoretyczne mogą prowadzić do różnych interpretacji podobnych zjawisk.

Działalność badawcza polegająca na konstruowaniu nowych podejść, perspektyw i stanowisk teoretycznych przesądza, w znacznym stopniu, o pozycji politologii spośród innych dyscyplin naukowych. Umożliwia wieloaspektowe rozpoznawanie polityki. Jest to więc znaczące, odpowiedzialne i jednocześnie trudne wyzwanie naukowe.

Metodologia nauki o polityce

Aby badanie mogło zyskać miano naukowego, wymagana jest od badacza-politologa znajomość nie tylko teorii polityki, ale również podstaw metodologicznych. Bez takiej znajomości niemożliwe jest konstruowanie klarownej narracji politologicznej, prawidłowe wyjaśnianie, jak też dokonywanie obiektywnych uogólnień i formułowanie prognoz.

W przypadku metodologii nauki o polityce bada się wykorzystywane w rozpoznaniu naukowym pojęcia, dyrektywy, narzędzia, techniki i metody badawcze, które wiążą się z gromadzeniem, opracowaniem i przetworzeniem zebranego materiału badawczego. Diagnostowanie aktualnego stanu stosowanej przez politologów metodologii badań pozwala ciągle weryfikować istniejące oraz tworzyć nowe kategorie metodologiczne, tym samym doskonalić ich warsztat naukowy. Badaczowi potrzebna jest przy tym obszerna wiedza o ogólnej metodologii nauk „oraz śledzenie zmian, jakie się w jej obrębie dokonują. (...) politolog musi poddać «przefiltrowaniu» te pomysły w celu zapotrzebowań nauki o polityce i właściwości tej nauki”¹³.

* * *

Prowadząc rozpoznanie w ramach wskazanych pól badawczych, politolog korzysta też z dorobku innych dyscyplin sytuowanych w obszarze nauk humanistycznych (etnologia, filozofia, historia, kulturoznawstwo, religioznawstwo), społecznych (eko-

¹² A. Heywood, *Politologia*, Warszawa 2006, s. 25.

¹³ W. Hładkiewicz, *Przedmiot badań metodologii nauki o polityce*, [w:] *Teoretyczne i metodologiczne...*, s. 58.

nomia, prawo, psychologia, socjologia), a także przyrodniczych (ekologia, geografia). Powinien też zachować należyne naukowcowi obiektywizm.

Kończąc uwagi o przedmiocie badań, zaznaczmy jeszcze, że aby wyjaśnić mechanizmy i meandry funkcjonowania polityki obserwuje się różne techniki gromadzenia danych potrzebnych do analiz i sposoby uprawiania politologii. Wiąże się to z istnieniem we współczesnej politologii różnych szkół badawczych, charakteryzujących się pewną specyfiką instrumentów i idei stosowanych w analizie politycznej. Różnorodność ta wydaje się być czymś zupełnie normalnym, a nawet pożądanym, bo wzbogaca politologię. W tym kontekście wymienia się najczęściej tradycjonalistów, behawiorystów i postbehawiorystów. Można – w zasadzie – uznać, że te trzy podejścia badawcze są dominujące. Tradycjoniści chcą przede wszystkim badać państwo i jego centralne instytucje (głównie rząd), preferując historyczne i prawne podejście do swych badań. Polityka jest dla nich „wyodrębnioną dziedziną aktywności społecznej”¹⁴. Na plan pierwszy wysuwają opis i porównywanie systemów prawnych, instytucji politycznych i ich funkcji, schematów organizacyjnych życia politycznego badanych państw. Behawioryści badają głównie zachowania ludzi i grup społecznych, twierdząc jednocześnie, że „wszelkie wyjaśnienia tych zachowań powinny się poddawać weryfikacji empirycznej”¹⁵. Posiłkują się przy tym dorobkiem psychologii i socjologii. Postbehawioryści natomiast łączą oba poprzednie nurty. W podejmowanych badaniach uwzględniają procesy historyczne i instytucje polityczne, jak też zachowania uczestników życia politycznego. „Uznają, że fakty i wartości mają związek ze sobą. W badaniach wykorzystują jakościowe dane tradycjonalistów, jak i ilościowe dane behawiorystów”¹⁶.

O naukowości politologii przesądza, jak się wydaje, konstruowanie i ciągłe doskonalenie własnego przedmiotu badań¹⁷ oraz metod i technik badawczych, którymi posługuje się politolog i wnosi w ten sposób nowe treści do szeroko pojętej nauki. Oprócz przedmiotowej metodologii, politologia korzysta też z założeń metodologii ogólnej i innych dyscyplin.

¹⁴ *Podstawowe kategorie...*, s. 30.

¹⁵ D. Sanders, *Behawioryzm*, [w:] *Teorie i metody w naukach politycznych*, red. D. Marsh, G. Stoker, Kraków 2006, s. 43.

¹⁶ *Podstawowe kategorie...*, s. 30.

¹⁷ Należy przy tym pamiętać, że wyraziste rozgraniczenie pól badawczych pomiędzy dyscyplinami nauk społecznych jest trudne. Współpraca badaczy dyscyplin społecznych w rozwiązywaniu wielu problemów badawczych, uzyskiwaniu spójnej wiedzy wydaje się konieczna.

2. Metody badawcze stosowane w politologii

Naukowiec w swej działalności musi uparcie dążyć do poznania obiektywnej rzeczywistości. Warunkiem rzetelności prowadzonych badań politologicznych i uzyskiwanych wyników jest znajomość istniejących teorii politycznych, jak też metod badawczych rozumianych jako zasady i sposoby rozwiązywania problemów naukowych i docierania do prawdy. Bez tej wiedzy niemożliwe jest konstruowanie klarownej narracji politologicznej, prawidłowe wyjaśnianie, jak też dokonywanie obiektywnych uogólnień i formułowanie prognoz. „Badanie politologiczne jest tym bardziej skuteczne, im bardziej rozwinięta towarzyszy mu świadomość metodologiczna politologów”¹⁸.

Załóżmy, że został już zebrany materiał badawczy dotyczący określonego problemu. Wykorzystano w tym celu różne techniki i narzędzia badawcze. Potrzebne do analizy politycznej dane pozyskiwano w archiwach, korzystano z szeroko pojętej literatury, przeprowadzono badania empiryczne. Po opracowaniu (weryfikacja, selekcja, klasyfikacja, kategoryzacja) zgromadzonego materiału, należy przejść do jego przetworzenia. Poprawne wykonanie tego zadania, czyli przeprowadzenie dobrej analizy politycznej – polegającej na rozbiórce badanego tworu politycznego na części, badanie każdej z nich z osobna i w logicznym związku z innymi elementami rzeczywistości – warunkowane jest, między innymi, skorzystaniem z dostępnych w politologii zróżnicowanych metod badawczych i właściwym ich doбором¹⁹.

Metoda politologiczna

Za podstawową metodę badawczą wykorzystywaną w analizie politycznej należy uznać metodę politologiczną. Jej zastosowanie wymaga od badacza-politologa znajomości teorii polityki, schematów pojęciowych, modeli, specyfiki języka służących do opisu i wyjaśniania tego co się bada, tego co dokonuje się w przestrzeni politycznej. Wskazane wyznaczniki decydują o tym, jak rozumiemy, czym wypełniamy naszą świadomość i sprawiają, że przekazywana wiedza jest uporządkowana i logiczna.

Poprawność pojęciowo-terminologiczna ma zasadniczy wpływ na badanie politologiczne, jest podstawowym warunkiem przeprowadzenia właściwej analizy politycznej. Tak samo istotna przy opisie i wyjaśnianiu zjawisk i procesów, jak również przy dokonywaniu uogólnień i formułowaniu prognoz.

¹⁸ W. Hładkiewicz, *Przedmiot badań metodologii...*, s. 58. Wiedza metodologiczna oznacza znawstwo metod badawczych i systemów naukowych pozwalające wyrażać i utrwalać zdobycze nauki.

¹⁹ Trzeba przy tym pamiętać, że w politologii – jako jednej z dyscyplin naukowych – korzysta się też z metod ogólnych (analiza – rozłożenie całości na jej części składowe; synteza – formułowanie uogólnień na podstawie twierdzeń cząstkowych) i podstawowych sposobów wnioskowania (indukcja – formułowanie twierdzeń na podstawie przesłanek; dedukcja – wyprowadzenie kolejnych twierdzeń z własności, które zostały udowodnione wcześniej).

Rozważne zastosowanie w narracji politologicznej wypracowanej przez politologów siatki pojęciowej nadaje jej wymiar naukowy, a nie potoczny. Dorobek politologii w tym zakresie jest już znaczny, systematycznie powiększany, co ukazuje, że metoda politologiczna ciągle się rozwija.

Metoda analizy systemowej

Na wartość analizy politycznej wpływa posłużenie się metodą systemową. Zakłada ona, że zjawisk i procesów politycznych nie rozpatruje się w izolacji, lecz w kontekście całego, szeroko pojętego systemu politycznego. Skoordynowane elementy tego systemu są zarówno zależne od siebie, jak też od całości systemu. Uwzględnia się tu też warunki i otoczenie w jakim system polityczny funkcjonuje. Szuka się źródeł przekształceń, zdolności samosterowania oraz oddziaływania na otoczenie.

W tym ujęciu „wejściem” do systemu politycznego są pochodzące z otoczenia poparcia (np. płacenie podatków, posłuszeństwo) i żądania (np. zmniejszenia bezrobocia), które zapewniają systemowi energię i w wyniku konwersji wewnątrzsystemowej²⁰ zyskują na „wyjściu” wymiar wytworów systemu w postaci decyzji i działań politycznych (np. dotyczących polityki gospodarczej). „Niewątpliwie to, co jest na wyjściu, powoduje reakcję zwrotną otoczenia, które z kolei formułuje kolejne potrzeby i zapewnia wsparcie”²¹. Pomiędzy „wejściem” a „wyjściem” zachodzi zatem sprzężenie zwrotne, które pozwala systemowi trwać, przekształcać się, działać. Zdaniem twórcy tej koncepcji – Davida Eastona – „(...) bez wkładów system nie może wykonać żadnego zadania, bez wytworów nie może ustalić, jakie zadania zostały przez system wykonane”²².

Analiza systemowa może dotyczyć zarówno całego systemu politycznego (analiza makrosystemowa), jak też podsystemu (analiza średniego rzędu) lub jakiegoś mniejszego elementu (analiza mikrosystemowa).

Metoda analizy instytucjonalno-prawnej

Zastosowanie tej metody pozwala rozpoznawać instytucjonalno-prawną rzeczywistość polityczną. Analizie poddaje się w tym przypadku teksty różnych – przydatnych w rozwiązaniu problemu – aktów prawnych, np. konstytucji, umów międzynarodowych, ustaw, rozporządzeń, aktów prawa miejscowego. Uwypukla się w ten sposób formalną stronę, prawną podstawę funkcjonowania systemów politycznych, podsys-

²⁰ Przełożenie języka zewnętrznego (żądań i poparć) na język właściwy danemu systemowi.

²¹ A. Heywood, *Politologia*, s. 24.

²² D. Easton, *Analiza systemów politycznych*, [w:] *Elementy teorii socjologicznych*, red. W. Derczyński i in., Warszawa 1975, s. 564, cyt. za: A. Antoszewski, *Analiza systemowa – przemijająca moda czy zmarłowa szansa w badaniach systemów partyjnych*, [w:] *Teoretyczne i metodologiczne...*, s. 128.

temów, instytucji politycznych. Wskazuje się na zjawiska, procesy, mechanizmy, relacje zachodzące między uczestnikami życia politycznego w kontekście przepisów prawnych.

Uwzględnienie w analizie politycznej ustaleń wynikających z norm prawnych sprzyja jej przejrzystości i wieloaspektowości. Jest też przydatne przy formułowaniu uogólnień, szczególnie dotyczących relacji między formalnym a rzeczywistym stanem rzeczy.

Metoda historyczna

Badanie przez politologów historii politycznej – a więc m.in. genezy i ewolucji ustrojów i instytucji politycznych, elit politycznych i roli przywódców, zjawisk i procesów oraz form toczącego się na przestrzeni dziejów życia politycznego – wymaga posłużenia się metodą historyczną. Wiąże się to ze znajomością metodologii historii.

W szczególności istotna jest tu znajomość stosowanych w nauce historycznej metod badawczych. „Wśród nich zdobyły uznanie: logograficzna (rocznikarska, kronikarska), narracyjna, pragmatyczna (stawiająca za cel wydobyć z przeszłości nauki przydatnej w programowaniu zarówno działań teraźniejszości, jak i kształtowania zachowań w przyszłości), genetyczna (historyczno-krytyczna, zakładająca, że każde zjawisko ma swą genezę oraz rodzi następstwa, skutki), spirytualistyczna (zakładająca, że ustalenie historycznych faktów przez historyków zależy od wyznawanego światopoglądu filozoficznego), materialistyczna, wiążąca fakty w rzeczywistą całość, ściśle powiązane ze sobą, ulegające przeobrażeniom ewolucji dziejowej”²³.

Dużą wartością metody historycznej jest to, że pozwala ustalić związki przyczynowo-skutkowe zjawisk i procesów zachodzących w przeszłości z teraźniejszymi. Poznanie genezy i ewolucji zjawisk i procesów oraz wychwycenie ogólnych prawidłowości pozwala też prognozować kierunki rozwoju.

Metoda historyczna wypukla związki historii i politologii.

Metoda decyzyjna

Istotą tej metody jest wszystko to, co wiąże się z decyzją polityczną, z mechanizmem jej podejmowania.

Ażeby decyzja polityczna mogła powstać musi istnieć podmiot, który uruchomi działania zmierzające do jej podjęcia, a następnie wdrożenia, czyli realizacji w praktyce politycznej. Dlatego stosując tę metodę analizuje się zjawiska i procesy polityczne przez pryzmat ośrodka decyzyjnego, procesu decyzyjnego, decyzji politycznej i implementacji politycznej.

²³ A. Chodubski, *Wstęp...*, s. 127–128.

Uwzględnia się jednocześnie różne wskaźniki i uwarunkowania, które wpływają na podejmowanie decyzji, np. system prawny, kulturę polityczną rządzących, system ekonomiczny, wartości wyznawane przez podmiot decyzyjny, sytuację społeczną, różne interesy i naciski, czynnik emocjonalny czy związany z presją czasu. Ważna jest tu struktura ośrodka decyzyjnego i interesy decydentów.

Ustala się też na ile w pracach nad decyzją polityczną wzięto pod uwagę skutki (społeczne, polityczne, gospodarcze, kulturowe) jakie spowoduje wprowadzenie jej w życie, a zatem na ile działania decydentów były przemyślane. Ukazuje się zastosowane przy jej wdrażaniu metody i środki.

Warunkiem korzystnego włączenia tej metody do analizy politycznej jest szeroki dostęp badającego do informacji o działaniach polityków podejmujących decyzję.

Metoda behawioralna²⁴

W założeniu metoda behawioralna pozwala badaczowi rozpoznawać i oceniać zjawiska i procesy polityczne na podstawie zachowań jednostek ludzkich i grup społecznych, które poddano obserwacji. „Behawioralne podejście do analizy społecznej i politycznej skupia się na jednym, pozornie prostym pytaniu: dlaczego ludzie zachowują się w określony sposób?²⁵” Uzyskane empirycznie informacje potwierdzają lub nie potwierdzają danych zebranych w inny sposób.

Istotą tej metody jest zatem kategoria zachowania politycznego jednostki. Zakłada się tu, że udział ludzi w życiu politycznym determinowany jest w znacznym stopniu predyspozycjami psychicznymi; z tej perspektywy bada się ich aktywność polityczną. Uważa się, że psychika człowieka (emocje, wola) jest najbardziej odpowiedzialna za zachowania polityczne. Bada się formy, korzyści i koszty aktywności politycznej.

Metoda behawioralna może być przydatna w badaniach nad przywództwem politycznym; zachowaniami wyborców; tworzeniem koalicji; motywami i przyczynami udziału w zgromadzeniach, demonstracjach i strajkach; społecznościami lokalnymi; kulturą polityczną; partiami politycznymi, grupami interesu czy ruchami społecznymi, w kontekście ich przemian. W ramach tych pól badawczych metoda ta sprawdza się najlepiej, tu jest najbardziej przydatna. Badacz może gromadzić potrzebne dane drogą obserwacji bezpośredniej lub pośredniej.

W badaniach opartych na obserwacji bezpośredniej badacz obserwuje faktyczne zachowania jednostek, najczęściej w niekontrolowanych warunkach naturalnych. Badani ludzie zachowują się w taki sposób, jak zawsze. Obserwacja bezpośrednia może być też prowadzona w warunkach laboratoryjnych. W tym przypadku naukowiec zyskuje kontrolę nad obserwowanymi, którzy najczęściej wiedzą, że są przedmiotem

²⁴ Behaviour z ang. zachowanie, postępowanie.

²⁵ D. Sanders, *Behawioryzm*, [w:] *Teorie i metody...*, s. 43.

badania. Uzyskane w ten sposób dane mogą odbiegać od stanu faktycznego. Często obserwacja bezpośrednia przyjmuje odmianę obserwacji uczestniczącej, co oznacza, że badacz „wtopił się” w badaną zbiorowość, zyskał jej zaufanie, otrzymał nawet jakąś rolę społeczną do wykonania i aktywnie bierze udział w jej działaniach. Tutaj też jednak kryje się dość duże niebezpieczeństwo zbytnej identyfikacji z badaną grupą, co może wpłynąć na rzetelność ustaleń²⁶.

Natomiast w badaniach opartych na obserwacji pośredniej badacz obserwuje nie wprost zachowania ludzi, ale fizyczne ślady ich zachowań. Łączy się tu różne ślady fizyczne pozostawione przez człowieka i na tej podstawie formułuje uogólnienia. Łączy się też zmiany śladów fizycznych z konkretnymi przyczynami. Wnioskowanie na takich podstawach może być obciążone sporym błędem²⁷.

Jak się wydaje, analiza polityczna oparta jedynie na danych z obserwacji traci na znaczeniu, niemożliwe jest – przede wszystkim – ukazanie w pełni złożonej rzeczywistości politycznej. Metody behawioralnej nie można postrzegać – jak chcieli behawioraliści – jako supermetody, czy metody wiodącej w badaniach politologicznych. Wątpliwości te potwierdzają krytycy omawianej metody badań, zarzucają jej – przede wszystkim – ignorowanie ujęć systemowych, historycznych i instytucjonalno-prawnych. Wskazują jednocześnie na „skłonność do skupiania się na zjawiskach, które łatwo zaobserwować – takich jak głosowanie – a nie na bardziej subtelnych, a być może nawet głębszych siłach strukturalnych, które sprzyjają stabilności i zmianom w systemie społecznym i politycznym”²⁸. Metoda behawioralna dla współczesnego politologa może być zatem jedynie metodą uzupełniającą. Włączenie do analizy politycznej danych i ustaleń pochodzących z obserwacji może ją wzbogacić, ale nie może jej zdominować.

Metoda porównawcza

Metoda porównawcza (komparatystyczna) jest w politologii często stosowana. Pozwala wykrywać podobieństwa i różnice między porównywanymi procesami, zdanieniami, tworamiz życia politycznego i instytucjami politycznymi. Kwestią istotną jest tu odpowiedni dobór przedmiotu poznania i wyznaczenie przynajmniej dwóch porównywalnych obiektów „reprezentujących określoną klasę zjawisk, co pozwala na

²⁶ Zob. J. Buttolph Johnson i in., *Metody badawcze w naukach politycznych*, Warszawa 2010, s. 270–275.

²⁷ „Przykłady zastosowania obserwacji pośredniej w badaniach politologicznych nie są zbyt liczne. Niemniej metoda ta bywa z pożytkiem wykorzystywana i można rozważyć przypadki, w których byłaby ona odpowiednia. Można by na przykład określić popularność kandydatów poprzez ustalenie liczby reklam zewnętrznych ustawionych w danej gminie” (ibidem, s. 278).

²⁸ D. Sanders, *Behawioryzm*, [w:] *Teorie i metody...*, s. 51.

wyjście poza opis cech jednostkowych oraz na sformułowanie uogólnień stanowiących podstawę teorii²⁹.

Metoda porównawcza jest stosowana – między innymi – w badaniach nad systemami politycznymi (demokratycznymi i niedemokratycznymi); związkami między stopniem rozwoju gospodarki a demokracją; procesami demokratyzacji w różnych państwach; systemami wyborczymi, partiami politycznymi, kryzysami politycznymi czy kulturą polityczną. Uwzględnia się tu zależności genetyczne, dorobek dziejowy, rozwój społeczny, stosunki międzyludzkie. Badania porównawcze obejmować mogą wiele przypadków (badania „na dużych N”)³⁰, jak i niewiele przypadków (badania „na małych N”)³¹. Stosowanymi formami wyjaśnień porównawczych są metoda różnicy (badane przypadki są bardzo podobne, różnią się jedynie pod względem analizowanych zmiennych) i metoda zgody (badane przypadki różnią się wszystkim z wyjątkiem analizowanych zmiennych). Wykorzystywanymi w analizie porównawczej zmiennymi mogą być pełna demokracja, niepełna demokracja, system niedemokratyczny, doświadczenia polityczne, wolny rynek, gospodarka planowa, system partyjny, dziedzictwo kulturowe, uprzemysłowienie, bogactwo, bieda, liczba bezrobotnych, poziom wykształcenia, długość życia itp. Przedmiotem naukowego porównania może też być jakieś zjawisko polityczne, które zaszło na tym samym terenie w różnym czasie.

Metoda porównawcza stosowana jest też w badaniu stosunków międzynarodowych. „Znamienne jest w praktyce politycznej wykorzystywanie wiedzy komparatystycznej w wymiarze wzorca bądź luki. Wymiar wzorca polega w praktyce na naśladowaniu modelu rozwoju cywilizacyjnego, zjawisk i procesów, a w tym rozwiązań politycznych, społecznych i gospodarczych krajów o wysokim poziomie rozwoju kulturowego. (...). Wymiar luki polega w praktyce na odkrywaniu przez podmioty polityki, a zwłaszcza mocarstwa i ich instytucje, płaszczyzn i możliwości realizacji misji cywilizacyjnej, a w tym osiągnięcia dla siebie różnych korzyści zarówno w przestrzeni glo-

²⁹ A. Antoszewski, *Komparatystyka polityczna*, [w:] *Encyklopedia politologii*, t. 1: *Teoria...*, red. M. Żmigrodzki, s. 153.

³⁰ „Celem badań na dużych N jest sformułowanie, znajdujących solidne oparcie w danych, oszczędnych generalizacji na temat życia społecznego i politycznego, skupiających się raczej na cechach wspólnych (współwystępującej zmienności) poszczególnych przypadków niż na różnicach między nimi” (J. Hopkin, *Metody porównawcze*, [w:] *Teorie i metody...*, s. 258). Prowadząc badania na dużych N określano np. poziom instytucjonalizacji partii politycznych, wstępne warunki demokratyzacji, wpływ systemów wyborczych na politykę partii czy wpływ globalizmu na państwa. Bardzo szeroki wymiar zyskały badania nad związkami rozwoju gospodarczego i społecznego z demokracjami (pełna i niepełna) i niedemokracjami. Dotyczyły one dużych grup państw (np. Lipset – 50, Diamond – 142), przeprowadzone analizy miały charakter ilościowy i doprowadziły do uogólnienia o powiązaniu rozwoju gospodarczego z demokracją.

³¹ Badania na małych N wiążą się z analizą jakościową i zapoczątkowaną w latach osiemdziesiątych XX w. tendencją „do coraz dalej idącego zawężania zakresu porównań i skupiania się na określonych regionach czy typach przypadków” (ibidem, s. 263). Badania jakościowe oparte na małych N – w związku z tym – często dotyczą tylko dwóch lub trzech przypadków.

balnej, jak lokalnej, np. w krajach o tzw. niższym poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego i politycznego³².

Metoda porównawcza stosowana jest w ujęciu instytucjonalnym i funkcjonalnym. W tym pierwszym przypadku badania mają charakter raczej wstępny, porównywane są cechy zewnętrzne, formalne, łatwo dostrzegalne. Często trudno na tej podstawie sformułować wartościowe naukowo wnioski i uogólnienia. Badacz nie może zatem na takiej powierzchownej analizie poprzestać. Dopiero stosując ujęcia funkcjonalne uwypukli istotę porównywanych obiektów czy zjawisk, odniesie się do działania podobnych mechanizmów, analogicznych funkcji.

Ujęcia komparatystyczne nie należą do łatwych. Jeśli jednak „politologia ma formułować ogólne twierdzenia na temat życia politycznego, porównania są jedyną możliwością testowania takich twierdzeń”³³.

Metody ilościowa i jakościowa

Metody ilościowa i jakościowa pozwalają przede wszystkim zebrać i przetworzyć dane uzyskane w drodze badań empirycznych.

Podejście ilościowe wiąże się z analizą danych wyrażonych liczbami i poszukiwaniu przyczyn określonych zachowań. Preferowane tu przez badaczy obserwacja i badania ankietowe powtarzającego się występowania jakiegoś zjawiska politycznego pozwalają formułować uogólnienia dotyczące rzeczywistości politycznej. „(...) im większa liczba przypadków (albo im większa ich liczba w stosunku do liczebności całej populacji), tym bardziej analitycy danych mogą być pewni, że to, co obserwują, nie jest przypadkowym zjawiskiem”³⁴. Badania ankietowe prowadzone są w oparciu o zestandaryzowany kwestionariusz i pytania zamknięte, co umożliwia ich powtarzanie i porównywanie uzyskanych wyników. Dokonuje się także analizy zawartości tekstów publicystycznych w mediach czy też prowadzonych dyskusji politycznych. Aby wykazać, że ustalone związki między zmiennymi nie są przypadkowe wykorzystuje się testy (np. istotności) i techniki statystyczne. Zgromadzone dane wymagają od każdego badacza wnikliwego i starannego sprawdzenia po kątem ich wiarygodności, mając na uwadze również i to, że takie same badanie wykonać może ktoś inny i zweryfikować wcześniej uzyskane wyniki.

Przedstawienie uzyskanych i sprawdzonych danych (dotyczących np. postaw politycznych wobec określonego problemu, popularności rządzących, partycypacji politycznej, poparcia dla partii politycznych czy przyczyn angażowania się w działalność ruchów feministycznych), poza opisem, może uzyskać formę różnego rodzaju wykre-

³² A. Chodubski, *Wstęp...*, s. 125.

³³ J. Hopkin, *Metody porównawcze*, [w:] *Teorie i metody...*, s. 254.

³⁴ P. John, *Metody ilościowe*, [w:] *Teorie i metody...*, s. 219.

sów i tabel. Wpłyne to na jakość i wyrazistość prezentacji, wzbogaci analizę polityczną.

Natomiast badacze preferujący podejścia jakościowe opisują rzeczywistość polityczną jako bardziej złożoną. Uwzględniają tu doświadczenia i przekonania badanych, wartości przez nich wyznawane i sytuują zachowania polityczne jednostek i grup społecznych w szerszym kontekście. Aby analiza jakościowa była możliwa do przeprowadzenia, dane i informacje zbierają najczęściej stosując technikę pogłębionych wywiadów indywidualnych, wywiadów zogniskowanych i obserwacji uczestniczącej. Dokonują też analizy zawartości dokumentów.

Wywiad pogłębiony jest długą rozmową, która opiera się na przygotowanej wcześniej kontrolnej liście problemów. Aby wydobyć z badanego jak najwięcej informacji pytania mają charakter otwarty i mogą być zadawane w dowolnym porządku, w zależności od przebiegu rozmowy. Wywiady pogłębione sprzyjają nieskrępowanemu wypowiedzianiu się respondentów. Jak zaznaczono, zwoleńnicy ujęć jakościowych stosują też technikę wywiadu zogniskowanego, która polega na „pogłębionej dyskusji z małą grupą (około 10–12 uczestników) na temat pewnego zespołu kwestii. Główną zaletą wywiadów zogniskowanych w porównaniu z wywiadami z pojedynczymi respondentami jest fakt, że ich uczestnicy dyskutują ze sobą na określony temat, pod pewnymi względami zgadzają się z innymi respondentami, a pod innymi nie, i poruszają nowe kwestie i problemy”³⁵. Jednoczesna obserwacja uczestnicząca, oznaczająca udział w działaniach badanej grupy, ułatwia interpretację danych.

Metoda jakościowa, choć pracochłonna, zyskuje na znaczeniu, jest przydatna np. w badaniach dotyczących preferencji wyborczych, partii politycznych, grup nacisku, przywództwa politycznego czy polityki lokalnej.

W przypadku ujęć tak ilościowych, jak i jakościowych istotny jest dobór próby, która stanie się przedmiotem badań. Wytypowana grupa ludzi powinna być możliwie szeroka i reprezentatywna. Natomiast spór o wyższość którejś z tych orientacji badawczych wydaje się obecnie mało zasadny. Ujęcia ilościowe (ustalenia „twarde”) i jakościowe (ustalenia „miękkie”) mogą uzupełniać się. Wyniki badań jakościowych mogą być np. podstawą i punktem wyjścia badań ilościowych, ułatwiać dokonywanie uogólnień i generalizacji. Takie połączenie może wpłynąć na wzrost wiarygodności badań.

Metoda ekstrapolacji

Politolog-badacz ma prawo odnosić się do przyszłości, stosuje wówczas metodę ekstrapolacji. Trafne wnioskowanie o tendencjach rozwojowych może wiązać się z jakimś sukcesem, może zapobiec niekorzystnym stanom. Z uwagi na dużą złożo-

³⁵ F. Devine, *Metody jakościowe*, [w:] *Teorie i metody...*, s. 199.

ność i dynamikę zjawisk i procesów politycznych, nie jest to zadanie łatwe. Bierze się pod uwagę zachowania i stany zaistniałe, aktualne i prawdopodobne. Bezsprzecznie pomocna jest tu szeroka wiedza o przeszłości i teraźniejszości.

Badania dotyczące przewidywania przyszłości mogą mieć duży walor praktyczny i być np. pomocne rządzącym przy podejmowaniu optymalnych decyzji. Duże znaczenie przypisuje się badaniom prognostycznym dotyczącym stosunków międzynarodowych. W oparciu o dane z przeszłości i aktualne ustala się tu tendencje rozwojowe rzeczywistości międzynarodowej i odnosi je do przyszłości; analizuje się czynniki wpływające na sytuację międzynarodową oraz wskazuje logiczne następstwa i kierunek jej rozwoju w przyszłości.

W pracach politologicznych prognozowanie przybliżonych kierunków ewolucji badanych systemów, instytucji, zjawisk, procesów politycznych czy stosunków międzynarodowych wydaje się konieczne i obowiązkowe.

Metoda refleksji

Jest to kolejna metoda badawcza, stosowana w zakresie prognozowania politycznego. Metoda refleksji polega na „przenoszeniu” pewnych sprawdzonych w przeszłości rozwiązań w przyszłość.

Trzeba przyznać, że w odniesieniu do dynamicznie przebiegających zjawisk i procesów politycznych metoda refleksji obciążona jest dużym ryzykiem. W takich warunkach nie można zagwarantować, że to co przyniosło pozytywne rezultaty „wczoraj”, podobnie zadziała „jutro”.

Zaznaczmy jeszcze, że trudne prognozowanie przyszłości – w żadnym wypadku – nie może być obciążone wpływami czynników pozanaukowych, np. modnymi aktualnie trendami czy negatywnym stosunkiem badacza do teraźniejszego porządku.

Metoda symulacyjna

Metoda symulacyjna wiąże się ze stworzeniem modelu, który będzie – możliwie jak najwierniej – oddawał jakąś część rzeczywistości politycznej i umożliwi sprawdzanie jej działania. Zjawiska mogą być badane z użyciem programów komputerowych, gier planszowych oraz w trakcie gier z udziałem ludzi.

Model może odzwierciedlać najbardziej charakterystyczne cechy procesu politycznego, całego systemu politycznego, albo jego część, np. systemu partyjnego, partii politycznej, organu władzy czy jeszcze innej instytucji politycznej. Symulacja jest też przydatna w badaniach stosunków międzynarodowych.

Przy tworzeniu modelu określa się cel badania, bierze pod uwagę dane wyjściowe oraz różne uwarunkowania dyktowane przez otoczenie. Nieodzowna jest tu szeroka wiedza tak politologiczna, jak i dotycząca całego procesu dziejowego. Ludzie uwzględ-

nieni w symulacji są decydentami lub zbiorowością, czyli tłumem, koalicją, grupą roboczą itp. W każdym przypadku elementy wewnętrzne modelu symulacyjnego są ze sobą powiązane, współdziałają. Dane wejściowe, jak też elementy wewnętrzne można zmieniać (manipulowanie modelem), obserwując jednocześnie ich wzajemnie zmieniające się wpływy i reakcję całego systemu czy innego badanego aspektu rzeczywistości politycznej przy kolejnych powtórzeniach.

Celem takich badań jest często znalezienie rozwiązań optymalnych z myślą o zastosowaniu ich w przyszłości.

* * *

W podsumowaniu zaznaczymy, że określenie przez badacza metod, które jego zdaniem umożliwią odpowiedzi na postawione pytania i rozwiązanie podjętego problemu, rzutuje na techniki (np. obserwacja, wywiad, ankieta, badanie dokumentów, przegląd literatury) jakimi pozyskiwane będą dane do analizy politycznej. Warunkiem realizacji technik badawczych jest z kolei dobranie i skonstruowanie właściwych narzędzi badawczych (np. magnetofon, aparat fotograficzny, notatnik, arkusz obserwacyjny, dziennik obserwacji, kwestionariusz wywiadu, kwestionariusz ankiety, fiszka, teka tematyczna, komputer), które pozwolą zapisać i zgromadzić wszelkie informacje z prowadzonych badań. Metody badawcze powinny być tak dobrane, żeby się uzupełniały i dopełniały. Poprzez ten wybór musi zostać stworzona możliwość odkrywania różnych zależności i powiązań, kierunków rozwoju, przedstawienia badanych zjawisk i procesów politycznych w całej ich złożoności, w powiązaniu z otoczeniem, z uwzględnieniem kontekstu dziejowego i formalnoprawnego.

Zarówno przedmiot badań, omówiony w pierwszej części artykułu, jak i metody badawcze stosowane i doskonalone przez politologów zdają się umacniać pozycję politologii jako dyscypliny naukowej. Za taką opcją przemawiają też ważne funkcje jakie spełnia nauka o polityce.